
Noodzakelijke transitie

*Steden op zoek naar even
noodzakelijke partners*

Noodzakelijke transitie

Steden op zoek naar even noodzakelijke partners

Dit memorandum kwam tot stand in de schoot van het Kenniscentrum Vlaamse Steden, de interlokale vereniging waarin dertien centrumsteden, de Vlaamse Gemeenschapscommissie in Brussel en de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten vzw samenwerken.

Deze interstedelijke samenwerking wordt geformaliseerd door overeenkomsten met een looptijd van vijf jaar. Eind 2021 keurden alle partners de vierde samenwerkingsovereenkomst 2022-2026 goed. Binnen deze nieuwe overeenkomst treden twee nieuwe programma's op de voorgrond: 'Klimaat' en 'Digitale transitie'.

Centrumsteden en VGC geven door hun samenwerking binnen het Kenniscentrum voortdurend aan waar de thematische focussen liggen. Samen gingen we doorheen de verschillende programma's, thema's en uitdagingen op zoek naar raaklijnen en een draagvlak voor een gemeenschappelijk memorandum. Luisteren, het oppikken van signalen en vertrekken vanuit de realiteit in de steden staan hierbij steeds centraal.

- Wat kenmerkt steden?
- Welke uitdagingen delen we met elkaar?
- Wat hebben centrumsteden nodig om met de huidige uitdagingen om te gaan?
- Waar zien we dat steden activiteiten ontplooien?
- Waar zien we gemeenschappelijkheid in acties en reacties?
- Waar en vanuit welke hoek is ondersteuning noodzakelijk? Onder welke vorm?
- Wat staat er in de weg?
- Waar liggen de sterktes, wat zijn valkuilen en zwakke plekken?
- ...

Na een gefaseerd proces met o.a. een denkdag, gesprekken met experts, consultatie van rapporten en beleidsevaluaties, verschillende inhoudelijke uitwisselingen en tussentijdse rondes, kwamen we tot een memorandum waarin we vanuit een transitieelens kijken naar de hedendaagse stedelijke uitdagingen.

We zijn ervan overtuigd dat om deze uitdagingen, die we gerust dreigingen kunnen noemen, de baas te kunnen én in een positieve richting te kunnen sturen, transitie en een grondige wijziging van de manier waarop we de dingen doen, noodzakelijk zijn.

Leeswijzer

In een eerste stuk

A | Transitie in de stad

situëren we de relatie tussen de hedendaagse stad en transitie.

De stad is de plaats waar transities vaak eerst plaatsvinden. Heel wat fenomenen manifesteren zich vooreerst en het sterkst in steden. Overheden en burgers gaan gedwongen op zoek naar oplossingen, hetgeen vaak een andere aanpak inhoudt.

Vervolgens vestigen we de aandacht op drie principes, wetten bijna, die we detecteren wanneer we vanuit een stedelijk oogpunt naar transitie kijken. Het zijn principes waar steden keer op keer, bij welk vraagstuk dan ook, mee worden geconfronteerd en waarmee men rekening moet houden in het transitie-denken en -werken.

Afsluitend schetsen we, als een soort canvas op de achtergrond dat herinnert aan de hedendaagse stedelijke werkelijkheid, een aantal belangrijke realiteiten van steden.

In een tweede stuk

B | Transitie als antwoord op de uitdagingen in de stedelijke samenleving, de klimaatverandering en de complexiteit van een digitaal georiënteerde en datagedreven stad

zoomen we in op de uitdagingen zelf.

Samengevat kan je stellen dat het enerzijds gaat om een aantal spannende realiteiten in de stad, zoals de schaarse ruimte en het armoedevraagstuk, en anderzijds om twee uitdagingen die parallel lopen met elk stedelijk vraagstuk: de klimaatdreiging en de digitalisering.

We schetsen de urgentie en de complexiteit, en zetten wegwijs uit richting een andere manier van werken en samenwerken.

In een derde stuk

C | Vragen aan de Vlaamse overheid, de nieuwe Vlaamse Regering en het nieuwe Vlaamse Parlement

formuleren we, gegroepeerd in typologisch georganiseerde luiken, een aantal aandachtspunten en concrete vragen richting de Vlaamse overheid, de nieuwe Vlaamse Regering en het nieuwe Vlaamse Parlement.

Wij wensen met deze tekst een zekere urgentie aan te duiden. En een bereidwilligheid. Een bereidwilligheid om samen rond de tafel te gaan zitten en met de beperkte middelen die er zijn tot zo goed mogelijke oplossingen te komen voor onze steden, voor Vlaanderen, en voor de burgers van de toekomst. Die toekomst is wat er werkelijk op het spel staat en wat de hedendaagse vraagstukken zo moeilijk maakt. De urgentie zit namelijk in de hoofden, maar is voor velen nog niet voelbaar, niet iets van elke dag. Ook dat vraagstuk wensen we samen met de Vlaamse overheid aan te pakken.

A | Transitie en de stad

Transities worden vaak in de steden op gang getrokken

Ongeveer een kwart van de totale Vlaamse bevolking woont in een van de dertien centrumsteden. Bijna de helft hiervan woont in de grootstad Antwerpen of Gent. De centrumsteden zijn er bovendien niet enkel voor de eigen inwoners. Ze oefenen een centrale functie uit op het vlak van onder andere werkgelegenheid, zorg, onderwijs, cultuur en ontspanning.

De samenleving verandert, de steden veranderen. Veel belangrijke maatschappelijke fenomenen manifesteren zich bij uitstek en vaak eerst in de stedelijke samenleving. Zo is samenleven in superdiversiteit een dagelijks gegeven in steden. Ook al verloopt dit samenleven niet zonder horten en stoten, het voltrekt zich wel, op werkvloeren en in praktijken van alledag. Simultaan is de druk op wonen, kinderopvang en onderwijs groot en baart de armoedeproblematiek stadsbesturen zorgen. Ook klimaatverandering laat zich sterk voelen in steden, denk bijvoorbeeld aan het hitte-effect. Tegelijkertijd biedt de stedelijke dichtheid potentieel voor innovatieve

evoluties, zoals circulaire wijken en nieuwe vormen van distributie en mobiliteit. Steden spelen een ware en vaak behoorlijk spannende voortrekkersrol in een meer duurzame manier van organiseren en leven. Denk maar aan de introductie van deelmobiliteit, tuinstraten en nieuwe circulatieplannen.

In hun zoektocht naar noodzakelijke oplossingen, van apps om de taal te leren op de werkvloer tot experimenten met hernieuwbare energie, zijn steden vaak pioniers. Veel transities worden dan ook in de steden op gang getrokken. Dit omdat de realiteit er om vraagt, uit noodzaak én omdat steden de plaats bij uitstek zijn voor ondernemerschap, vernieuwing en kennis. Steden zijn de plaatsen waar de dingen werkelijk gebeuren, waar veranderingen tastbaar zijn, waar burgers, maar ook het beleid chaos en angst ervaren, maar dit tegelijkertijd aanboren om verandering op gang te trekken. Om dingen te doen kantelen. Inzetten op steden komt niet alleen steden ten goede, maar heel Vlaanderen.

Drie aandachtspunten om mee te nemen bij elk vraagstuk, elke oplossing, elke transitie

Wanneer we vanuit een stedelijke beleidsbril naar transitie kijken, detecteren we grofweg drie belangrijke, steeds terugkerende aandachtspunten, die je kan beschouwen als stedelijke principes of misschien zelfs wetten. Deze spelen, uiteraard samen met nog een heleboel andere elementen, voortdurend op de achtergrond en zijn belangrijk om mee te nemen in het denken.

1. Transitie voltrekt zich in een ruimte die reeds drager is van heel wat complexe uitdagingen.
2. Steden beogen sociale rechtvaardigheid.
3. De urgentie en het tekort aan menselijke en financiële capaciteit en middelen vragen meer dan ooit om impactvolle keuzes en impactgestuurde beslissingen.

Transitie voltrekt zich in een ruimte die reeds drager is van heel wat complexe uitdagingen

De stedelijke ruimte kan je beschouwen als de optelsom van de vele behoeften van de gebruikers van de stedelijke omgeving: de behoefte aan transport, aan energie, aan infrastructuur om te wonen, te recreëren en te werken, de behoefte aan een gezond leefklimaat, aan open ruimte en groen, aan gemeenschapsvoorzieningen ... Elk van deze behoeften heeft een systemische realiteit, verhoudt zich tot de andere behoeften en gaat hiermee in interactie. Naast deze menselijke behoeften houden we ook steeds meer rekening met 'alle leven'. De tweedimensionale en planmatige aanpak van stadsontwikkeling is voorbijgestreefd, we zitten in een multi-dimensionale stromenbenadering. Het hele ecosysteem moet voortdurend worden meegenomen, net zoals de verschillende actoren daaraan verbonden. En uiteraard spelen ook financiële en beheersmatige aspecten een rol. Het is niet moeilijk om je in te beelden dat dit steden in een intense spreidstand brengt.

Neem stedelijke mobiliteit en betaalbaar wonen. Is het mogelijk om goedkope woningen te koppelen aan duurzame mobiliteit? Aan leefbaar en groen wonen? En hoe vermijden we dat voorzieningen niet suburbaniseren en er voldoende voorzieningen in de nabijheid zijn, zoals goedkope buurtsupermarkten en gewone scholen.

Omdat sectorale bovenlokale planning zich per definitie 'verknijpt' aandient en vaak botst met de lokale realiteit, is het noodzakelijk om bovenlokale planning te realiseren binnen de mogelijkheden van lokale planning en projectplanning, en hiervoor strategische allianties met het lokale niveau aan te gaan en testruimte actief op te zoeken. De stad is dé plek waar de dingen werkelijkheid worden, waar burgers klimaatneutraliteit en -bestendigheid beleven, waar de bijdrage van de stakeholders plaatsvindt en waar de transitie bijgevolg gestalte krijgt.

Transitie moet sociaal rechtvaardig zijn

Transitie betekent niet automatisch meer rechtvaardigheid. Sociale rechtvaardigheid zou standaard moeten zijn in alle regelgeving en uitvoering, maar is dit in de praktijk niet. Het is absoluut noodzakelijk om de impact van maatregelen op financieel of sociaal minder sterke bevolkingsgroepen, maar ook op bijvoorbeeld een wijk of de woningmarkt, steeds grondig in te schatten en mee te nemen. De kloof tussen arme en rijke stedelingen is groot. Het vergroten van deze kloof door rechtstreekse of onrechtstreekse effecten van bijvoorbeeld klimaatmaatregelen is een bezorgdheid van steden. Welke bijdragen kunnen en mogen we verwachten

van een groep mensen voor wie leven in de stad al een behoorlijke strijd is? Hoe kunnen we hen ondersteunen in het transitieproces? Hoe bouwen we aandacht voor deze groep en eventuele perverse effecten in? Hoe combineren we sociale aan ecologische duurzaamheid?

Ook digitalisering heeft een schaduwkant. Het is niet de bedoeling dat het inzetten op digitalisering onrechtvaardigheid vergroot. Heel wat dienstverlening kan in principe digitaal, maar kan het ook voor iedereen? En is het altijd aangeraden of gezond? Wat en wie missen we wanneer we dienstverlening digitaliseren?

Het maken van goede, impactvolle keuzes in een klimaat van beperkte middelen en besparingen

We staan niet alleen voor gigantische uitdagingen, we staan voor gigantische uitdagingen in een klimaat van beperkte middelen en besparingen. De steden zijn niet alleen in die situatie, dit geldt ook voor andere bestuursniveaus. Tegelijkertijd zien we een wildgroei aan projectoproepen en subsidiesystemen, en een versnippering van beleidsinitiatieven. Initiatieven waarvan we niet goed weten of ze wel werken, en of ze werkelijk bijdragen aan de beoogde grote doelen.

Naast samenwerking en een goede stroomlijning van initiatieven op alle beleidsniveaus is impact en impactmeten meer dan ooit aan de orde. Niet dat meten automatisch betekent dat je goed bezig bent. We stellen soms situaties vast waarbij monitoring- en opvolginstrumenten voorbijgaan aan de eigenlijk doelstelling en vooruitgang zelfs in de weg staan. Het is belangrijk om in vraag te durven stellen of we nog doen wat we moeten doen. Werken onze ingrepen en projecten wel. Hebben ze impact?

Impact meten is belangrijk om:

- de kwaliteit van interventies en tools voortdurend te kunnen verbeteren;
- een breder zicht te krijgen op projecten die een bepaald doel beogen;
- de modellen en projecten te identificeren die het meeste impact hebben;
- opgedane kennis te gebruiken om beleid te beïnvloeden.

Impact meten vraagt op haar beurt middelen, kennis en de noodzakelijke data. Door gebruik te maken van grote hoeveelheden snel beschikbare data, kan men sneller patronen analyseren en beter ingrijpen. Dit kan gaan over domeinen als mobiliteit, veiligheid, de netheid van de publieke ruimte, etc. In functie van een datageïnspireerd beleid en om impact te kunnen meten, is er een grote behoefte om als lokaal bestuur over een transparante, gestructureerde publicatie van overheidsdata te beschikken.

Stedelijkheid vandaag

Als achtergrond bij dit alles, en alvorens verder te gaan naar de concrete transitie waarvoor we aandacht wensen te vragen, schetsen we kort een aantal, niet zelden contradictorische, stedelijke eigenschappen en fenomenen.

Steden zorgen voor jobs en welvaart, én kampen met lage werkzaamheidsgraad van de eigen bevolking

Steden creëren welvaart en zijn plekken waar nieuwe economische activiteiten en dus nieuwe jobs ontstaan. De steden beschikken over een sterk innovatie- en hefboompotentieel, met een concentratie van hogescholen en universiteiten, starters en hoogtechnologische jobs.

De centrumsteden noteren gemiddeld een bruto toegevoegde waarde van 51.488 euro per inwoner. Dat is hoger dan het gemiddelde van 35.972 euro per inwoner in Vlaanderen. De centrumsteden zijn kernen van welvaartscreatie. Alle centrumsteden voorzien meer jobs per 100 inwoners op arbeidsleeftijd (15 tot en met 64 jaar) dan gemiddeld in Vlaanderen. In de centrumsteden worden gemiddeld 101 jobs per 100 inwoners gecreëerd, in Vlaanderen 72 jobs per 100 inwoners. Ook al fungeren de centrumsteden als jobmotor, er zijn minder eigen inwoners (van 20 tot en met 64 jaar) effectief aan het werk dan gemiddeld in Vlaanderen. Ook het aandeel inwoners (van 15 tot en met 64 jaar) dat werkzoekend is, ligt met 7,7% hoger dan in Vlaanderen, waar gemiddeld 5,7% werkzoekend is. In Antwerpen, Oostende en Turnhout is zelfs meer dan 1 op 10 inwoners werkzoekend.

Bevolkingsgroei zet nog meer druk op de nu al schaarse ruimte

Als een stad inwoners aantrekt, betekent dit nood aan meer woningen, arbeidsplaatsen, kinderopvang, speelruimte, onderwijs, ontmoetingsplaatsen, groen, ... Dit vergroot de druk op de nu al beperkte ruimte. Over een periode van tien jaar kennen alle centrumsteden een bevolkingsgroei van gemiddeld 5,7%. Dit percentage ligt hoger dan de gemiddelde bevolkingsgroei in Vlaanderen (5,5%). In vier steden is die bevolkingsgroei opmerkelijk hoger (meer dan 8,5%). De bevolkingsgroei is het hoogst in Turnhout (11,5%), Sint-Niklaas (10%), Roeselare (9,6%) en Aalst (8,6%), gevolgd door Gent, Hasselt, Mechelen en Antwerpen (meer dan 5%). In drie steden is de groei lager dan 3%. In de West-Vlaamse steden Brugge, Oostende en Kortrijk alsook in Genk ligt de bevolkingsgroei op tien jaar tijd tussen 1,1% en 3,4%.

Ondanks verschillen in bevolkingsgroei kennen de centrumsteden gelijkaardige uitdagingen. Ze zijn dichter bevolkt en dichter bebouwd dan een gemiddelde Vlaamse gemeente. Zo is de gemiddelde bevolkingsdichtheid in de dertien centrumsteden met 1378 inwoners per km² bijna drie keer zo groot als in Vlaanderen, waar gemiddeld 492 inwoners per km² wonen. In Antwerpen is de bevolkingsdichtheid met 2597 inwoners per km² het hoogst, gevolgd door Leuven, Oostende, Gent en Mechelen.

Alle centrumsteden zijn ook veel dichter bebouwd dan een doorsnee Vlaamse gemeente. Terwijl in Vlaanderen gemiddeld 28,7% van de totale oppervlakte bebouwd is, ligt dit aandeel in de dertien centrumsteden met een gemiddelde van 55,5% bijna dubbel zo hoog. De hoogste bebouwingsgraad stellen we vast in Antwerpen, Oostende en Gent. Zoomen we in op de typologie van de woning zelf, dan bestaat de woningvoorraad in grote steden

voor meer dan 60% uit meergezinswoningen en wordt 55% verhuurd. Het aandeel van huiseigenaren is er krimpand. In regionale steden is 38% huurder. Gemiddeld is de woningvoorraad ouder in grote en regionale steden met alle gevolgen voor prijs en kwaliteit.

Betaalbare, kwalitatieve huurwoningen zijn moeilijk te vinden. De wachtlijsten voor sociale woningen zijn lang, huurprijzen op de private markt liggen te hoog voor een belangrijk deel van de stedelijke bevolking en te veel mensen leven op straat.

De steden werden de afgelopen dertig jaar stevig aangepakt en groeiden uit tot meer leefbare en aangename plekken. Weliswaar heeft dit een keerzijde, ook voor de woonmarkt. Denk aan gentrificatie en stijgende prijzen die niet voor iedereen betaalbaar zijn.

Deze vaststellingen onderstrepen het belang om zorgvuldig om te gaan met de schaarse beschikbare ruimte.

Armoede en zwakke sociaaleconomische positie van inwoners: een grote bezorgdheid

De stad is niet enkel een plaats van ondernemerschap, cultuur en kennis. De stad is ook een plaats van armoede. De Vlaamse steden ogen een pak minder grijs dan in de vorige eeuw. Toch is leven in de stad niet altijd rooskleurig. De stad heeft verschillende lagen en in sommige van die lagen is het leven behoorlijk hard. Armoede met daarbinnen de opvallend hoge gekleurde armoede is een probleem dat aandacht vraagt en verdient op alle niveaus.

Het mediaan besteedbaar inkomen ligt het laagst in de grote steden, gevolgd door de regionale steden, vervolgens kleine steden en dan de gemeenten daarbuiten. Het mediaan besteedbaar inkomen is tussen 2013 en 2018 overall in Vlaanderen gestegen, behalve in de grote steden.

De sociaaleconomische situatie in de stadskernen is er de afgelopen decennia niet op verbeterd. Waar in 1991 het gemiddeld inkomen in de Belgische steden hoger lag dan het landelijk gemiddelde, is dat vandaag gezakt naar 89% (enkel kernstad) of 94,5% (agglomeratie). Ook de verschillen tussen de stad en de autonome randgemeenten nemen toe. In 2015 lag het gemiddeld inkomen per capita van de bevolking in de stadsrand 25% hoger dan in de kernsteden. In 2001 was dit nog maar 14%.

Kansarmoede stijgt in alle types gemeenten, maar is vooral in de centrum- en grootsteden, en in de regionaal stedelijke rand toegenomen.

Verdichting zet aan tot duurzamer mobiliteitsgedrag, maar de mobiliteitsuitdagingen blijven groot!

Binnen een nabije afstand kunnen wonen, werken, schoollopen, winkelen en recreëren, is een van de grote voordelen van een stad én een troef om inwoners te motiveren om zich te voet, met de fiets en met het openbaar vervoer te verplaatsen.

In de dertien centrumsteden verplaatst 71% van de inwoners zich minstens wekelijks te voet voor korte afstanden; 55% doet dit minstens wekelijks met de fiets. Deze percentages liggen hoger dan in Vlaanderen: daar gaat gemiddeld 64% regelmatig te voet voor korte verplaatsingen en 48% neemt geregeld de fiets.

Tegelijk verplaatst 4% van de inwoners in de centrumsteden zich meestal te voet om naar het werk of school te gaan. 29% gebruikt de fiets als dominant vervoermiddel voor deze functionele verplaatsingen. Dit is hoger dan in Vlaanderen: daar gaat 2% hoofdzakelijk te voet en gebruikt 19% de fiets als dominant vervoermiddel om te gaan werken of naar school te gaan. Leuven en Gent zijn koplopers

in het fietsgebruik voor deze functionele verplaatsingen.

19% van de inwoners in de centrumsteden gebruikt het openbaar vervoer als dominant vervoermiddel om naar het werk of naar school te gaan en neemt dus de bus, tram, metro of trein. Dit is hoger dan het Vlaams gemiddelde van 13%. Koplopers in openbaar vervoergebruik zijn Aalst en Leuven.

Ook al verplaatsen de inwoners uit de centrumsteden zich gemiddeld duurzamer dan een gemiddelde Vlaming, toch staat de auto er nog steeds op de eerste plaats om naar het werk of naar school te gaan. Net iets minder dan de helft van de stedelingen geeft aan hiervoor de wagen te gebruiken als dominant vervoermiddel. Voor Vlaanderen is dit gemiddeld 60%. De inwoners van Genk, Roeselare, Hasselt en Kortrijk nemen het vaakst de wagen voor functionele verplaatsingen. In Leuven, Antwerpen en Gent wordt de wagen hiervoor het minst gebruikt.

Hoewel het gebruik van fiets en openbaar vervoer in de centrumsteden gemiddeld hoger scoort dan in de rest van Vlaanderen blijven de mobiliteitsuitdagingen groot. Goed afgestemd openbaar vervoer is een absolute noodzaak en een blijvend aandachtspunt.

In de superdiverse stad leven, betekent samenleven in verschil. Maar wat met ongelijkheid, breder wordende kloven en onzichtbare inwoners?

Superdiversiteit is in de steden simpelweg dagelijkse realiteit. Etnisch-culturele diversiteit groeide de voorbije decennia in elke Vlaamse stad en gemeente, maar het sterkst in de centrumsteden. Koploper (in 2021) is Antwerpen met 169 verschillende nationaliteiten, gevolgd door Leuven, Gent, Brugge, Hasselt, Oostende, Mechelen en Aalst met 130 nationaliteiten of meer. Onderzoek toont aan dat stedelingen positiever staan ten aanzien van diversiteit dan niet-stedelingen.

Superdiversiteit naar herkomst is niet de enige vorm van diversiteit. Ook genderfluiditeit, de verhouding tussen jong en oud, de relaties tussen religieuze gemeenschappen, de scheiding tussen hoger, lager en anders geschoolden enzovoort kleuren de huidige samenleving. Dat de diverse realiteit waarin we leven voor complexiteit zorgt, valt niet te ontkennen. Steden trachten op allerlei manieren – van sensibiliseringscampagnes tot taalcoaching, diversiteitsprogramma's allerlei en acties op buurtniveau – burgers, verenigingen, maar ook stadspersoneel te ondersteunen in dit nieuwe, niet altijd evidente samenleven in verschil.

De toenemende polarisatie baart zorgen. Zorgwekkend en moeilijk zijn ook de ongelijkheidsvraagstukken, zoals arbeidsmarktongelijkheid, ongelijkheid in het onderwijs én de opvallend hoge gekleurde armoede. Laten we ook niet vergeten dat de centrumsteden vaak aankomststeden zijn voor immigranten en dat bovenop de gekende inwoners, mensen zonder papieren proberen te overleven in de stad.

Cruciaal voor goed samenleven, is een gezonde relatie tussen die superdiverse samenleving en publieke organisaties, zoals bijvoorbeeld de stadsorganisatie, rusthuizen, scholen, ziekenhuizen en de politie. Maar hoe doe je dat wanneer de realiteit binnen die organisaties zo verschilt van de gekleurde, diverse en immer transformerende samenleving in de stad?

Ook ruimtelijk stelt superdiversiteit ons voor een aantal uitdagingen die in de komende jaren enkel maar groter zullen worden. De Atlas Superdiversiteit gerealiseerd in opdracht van het Departement Omgeving van de Vlaamse overheid toont dit goed aan.

B | Transitie als antwoord op de uitdagingen in de stedelijke samenleving, de klimaatverandering en de complexiteit van een digitaal georiënteerde en datagedreven stad

Grote uitdagingen op zich zijn niet nieuw voor steden. Wel relatief nieuw zijn de absolute urgentie van bepaalde uitdagingen, hun extreme complexiteit, hun mondiale karakter én de combinatie met veel spannende elementen, factoren en dreigingen. Denk aan klimaatdreiging, de moeilijk grijpbare, maar alom aanwezige digitalisering, lage werkzaamheidscijfers gecombineerd met een krapte op de arbeidsmarkt, waardoor noodzakelijke profielen niet ingevuld worden, voortijdige schoolverlaters, schaarse ruimte ...

Vroeger hadden we complexe problemen, nu praten we over wicked problems: vervaarlijk ingewikkelde problemen met meerdere, vaak al even ingewikkelde, eventuele oplossingen waarvan de uitkomst niet makkelijk te voorspellen is. Ook zijn er de perverse effecten die deze oplossingen op andere terreinen kunnen hebben. Beslissingen nemen, is moeilijker dan ooit en meer dan eens gaat het over een zeer complexe materie die we, als we eerlijk zijn, vaak maar gedeeltelijk begrijpen.

Het wordt steeds duidelijker dat oude recepten, en vele gebruikelijke vaardigheden en methodieken niet meer volstaan en er meer, en vooral 'anders' nodig is. Beleidsmaatregelen op korte termijn zullen na verloop van tijd immers ingehaald worden, als er niet tegelijk wordt ingezet op een aantal structurele omslagen. Er is dus nood aan structurele verandering, aan transitie, als antwoord op de grote vraagstukken.

Dit realiseren, vraagt echter nog meer dan voorheen interdisciplinair, transversaal en geïntegreerd werken, en dit op alle niveaus en samen met burgers en andere belanghebbenden.

Fundamenteel andere keuzes en systeemomslagen dienen zich aan. Het kan niet anders dan dat steden, maar ook andere overheden, zichzelf heruitvinden. De vraagstukken zijn zo groot en de middelen zo beperkt dat meer dan ooit de bereidheid en de daadkracht om over schotten, sectoren en instanties heen te opereren, noodzakelijk is.

Thematisch gezien focussen we op drie domeinen waar we de nood aan structurele verandering, transitie, zien. Ten eerste zijn er de bestaande stedelijke problematieken en uitdagingen (armoede, schaarse ruimte, huisvesting, verouderde infrastructuur, druk op onderwijs en zorg ...) die wanneer ze niet grondig worden aangepakt tot ware dreigingen kunnen leiden. Parallel met deze stedelijke uitdagingen detecteren we twee continu aanwezige opgaven die bijkomende aandacht verdienen: de klimaatdreiging en de digitalisering.

In onderstaande stukken geven we een korte toelichting bij deze parallelle uitdagingen. Twee uitdagingen die de centrumsteden en de Vlaamse Gemeenschapscommissie in Brussel overigens hebben uitgekozen als meerjarige programma's van het Kenniscentrum.

Stedelijke uitdagingen + klimaatdreiging

Bovenop de vele uitdagingen waar steden mee te maken krijgen, is er nu de noodzaak om de systemen voortaan ook te laten functioneren in een klimaatneutrale en klimaatbestendige versie. Het leidt geen twijfel dat we bij het uitwerken hiervan stevig moeten rammelen aan de bestaande systemen. Dat de urgentie van het klimaatprobleem deels onzichtbaar is, helpt de zaak niet vooruit. De klimaatdreiging is een urgentie die bij velen intellectueel wel enige ingang vindt, maar die allerm minst vooropstaat in het dagelijks functioneren en beslissen. Niet dat er niets gebeurt omtrent klimaat. We zien een wirwar van initiatieven waarvan niet altijd duidelijk is waartoe ze leiden.

Ook stellen we vast dat er een grote kloof is tussen de vaak ambitieuze visies inzake klimaat- en energietransitie, en de operationele doelstellingen en acties op het terrein. Bij de implementatie van beleid door andere overheden zal er meer dan ooit moeten gedacht worden in termen van operationalisering op het lokale niveau. Het is duidelijk dat klimaat een gezamenlijke opgave is voor de quadruple helix: de overheid, de bedrijfswereld, het nieuwe en oude middenveld, en de academische wereld. Cruciaal is dat iedereen uit de eigen logica treedt. En ja, soms is daar tijd voor nodig, maar laat tijd nu net datgene zijn wat we niet meer te veel kunnen verliezen.

Stedelijke uitdagingen + digitalisering

Overall dringt het besef door dat digitalisering een fundamentele impact heeft op de samenleving, de economie en de overheid. We staan voor een heuse digitale transitie die onze manier van werken, leren, zorg verlenen enzovoort steeds grondiger hertekent. Als we de stad slim maken en technologie dus integreren, hebben we het over de stad als publieke ruimte en samenleving, én de stad als publieke sector. Bij de stad als plek en samenleving gaat het vooral over sensoren en actuatoren in de publieke ruimte. Bij de stad als publieke sector betreft het voornamelijk e-government-toepassingen en het verwerken van overheidsdata.

Eveneens is er het besef dat digitalisering kansen biedt voor welvaart en welzijn, maar ook gepaard gaat met ernstige bedreigingen. Zo moet de hele stedelijke organisatie digitaal en datagedreven beginnen denken, en een digitale cultuur ontwikkelen afgestemd op de verwachtingen, maar ook de bedreigingen van een digitale samenleving. Ook hier loert onrechtvaardigheid om de hoek, zeker indien men blind kiest voor een digital only-principe.

C | Vragen aan de Vlaamse overheid, de nieuwe Vlaamse Regering en het nieuwe Vlaamse Parlement

Transitie als antwoord op deze uitdagingen is enkel mogelijk mits innovatie, op zowel technologisch als op niet-technologisch vlak, en dit in combinatie met een stevige overheid. Een overheid met een sterk, maar wendbaar stedelijk beleid dat de stedelijke agenda ondersteunt in twee richtingen: de toekomstagenda mee opbouwen en tegenwerkende regimes afbouwen.

Om deze transitie op gang te trekken, verwachten steden van de Vlaamse overheid en van andere andere overheden nieuwe instrumenten en kaders, andere regelgeving en een wervend verhaal naar burgers en bedrijven toe, dat steden op het terrein kunnen versterken. Maar vooral verwachten steden een sterke interbestuurlijke en een

sectoroverschrijdende samenwerking op alle bestuursniveaus, en moeten oplossingen gefaciliteerd worden in co-creatie en coproductie tussen overheid, bedrijven, kennisinstellingen en middenveldorganisaties en de (georganiseerde) burger.

In onderstaande blokken raken we bezorgdheden en obstakels aan, en bundelen we concrete vragen en verwachtingen. We groepeerden de aandachtspunten, vragen en verwachtingen per typologie. We geven steeds een korte inleiding en formuleren vervolgens, onder ‘concreet’ aandachtspunten en verwachtingen van de steden richting de Vlaamse overheid, de nieuwe Vlaamse Regering en het nieuwe Vlaamse Parlement.

Transitie binnen een aantal cruciale domeinen

Wonen en renovatiebeleid

Steden staan voor de grote uitdaging om op een beperkte oppervlakte steeds meer mensen te huisvesten. Dit onder andere als gevolg van demografische evoluties en de noodzakelijke bouwshift. Om de vraag naar woningen, specifieke woontypologieën en woonbehoeften binnen de stedelijke ruimte te realiseren, is verdichten de meest waarschijnlijke optie. Tegelijk is er de vaststelling dat de stedelijke woonmarkt minder toegankelijk is geworden voor lagere inkomensgroepen. Betaalbaar wonen in de stad is een groot probleem. Aan de onderkant

van de markt is het aanbod onvoldoende. De private huurmarkt blijkt te beperkt en te duur, en het aantal sociale woningen is ontoereikend. De kosten voor renovatie en energietransitie zorgen voor extra druk, waardoor verdringing en verplaatsing dreigt, en mensen uit de boot vallen. Een belangrijk neveneffect van deze beweging is dat mensen gedwongen worden om op meer problematische plaatsen te gaan wonen. Plaatsen met o.a. een beperktere bereikbaarheid veroorzaakt door de afwezigheid van privaat en collectief vervoer.

Dit maakt het dan weer moeilijker om minder goed betaalde jobs in de steden ingevuld te krijgen. Mensen geraken er immers niet of moeilijk. Toekomstgericht nadenken over hoe de stad zich verder ruimtelijk moet ontwikkelen om tegemoet te komen aan die woonnood, waarbij betaalbaarheid, densiteit, welzijn, gezondheid en energiezuinigheid uitgangspunten zijn, is cruciaal.

De renovatie van private gebouwen is moeilijk. Grote resultaten blijven uit. Een versnelling en een gecoördineerde aanpak is nodig om het steeds dwingender richtlijnenpakket dat Europa oplegt, te realiseren. Terecht staan lokale besturen voor de taak dit te coördineren.

De participatie van bewoners en eigenaars is echter niet zo vanzelfsprekend. Tegelijk is het een realiteit dat door bundeling en stroomlijning van kleinschalige initiatieven, grotere ambities gerealiseerd kunnen worden. Zo kan wijktransformatie een kader en een traject bieden om in een wijk in te zetten op de (collectieve) renovatie van woningen. Dit met zowel energiebesparing als omschakeling naar niet-fossiele brandstoffen als doel.

Naast het aanjagen van de renovaties van het gebouwenbestand in handen van particulieren en bedrijven, staan steden voor de opdracht om ook het eigen en dus publiek patrimonium te renoveren, en ook daar over te schakelen naar niet-fossiele energiebronnen.

CONCREET We vragen de Vlaamse overheid om expliciet en consequent te kiezen voor de noodzakelijke concentratie van wonen in kernen én voor een open ruimte waarin het natuurlijk ecosysteem primeert. Dit laat toe om middelen te concentreren op de aanpak van complexiteit en verwevenheid van menselijke functies in leefbare, klimaatneutrale en klimaatbestendige steden enerzijds, én om middelen te concentreren op (her)ontwikkeling van meer natuurlijke systemen in de open ruimte anderzijds. Om de doelstellingen van de bouwshift – namelijk selectieve verdichting in de nabijheid van (stedelijke) kernen en de vrijwaring van de open ruimte – in de praktijk te vertalen, zijn er nog belangrijke stappen te zetten. De monitoring van het effect van het Instrumentendecreet is cruciaal om tijdig te kunnen bijsturen.

We vragen om drempels weg te nemen zodat ‘slim verdichten’ (bv. aanpakken van leegstand, optimaal inzetten van woningvoorraad door bv. de opknipping van woningen, herbestemming, meervoudig ruimtegebruik ...) een evidentie en een realiteit kan worden.

We vragen een woonbeleid dat inzet op een toegankelijke markt voor lagere inkomensgroepen van koopwoningen, sociale woningen en huurwoningen in privaat bezit door:

- het aandeel sociale huisvesting te vergroten en te versnellen, en kansen van nieuwe woonmaatschappijen te benutten;
- steden te ondersteunen om een betaalbaar woonaanbod te voorzien dat goed bereikbaar is, nabij plekken van werken, winkelen en ontspannen. Dit betekent ook het stimuleren van sociale en betaalbare woningbouw op openbare vervoers- en fietsassen;
- de ontwikkeling en ondersteuning van vernieuwende experimenten omtrent huren binnen zowel de publieke als private sector;
- het faciliteren van betaalbare woonvormen op de alternatieve eigendomsmarkt.

Er dient dringend gewerkt te worden aan een kader voor de juridische en vergunningstechnische aspecten van nieuwe en vooral stedelijke woonvormen. Deze woonvormen komen tegemoet aan een breed palet van hedendaagse verwachtingen en noden, zoals wonen voor alleenstaanden én voor grote gezinnen, collectiviteit, intergenerationaliteit, ondernemerschap, duurzaamheid ... Het is noodzakelijk en hoog tijd om experimenten met nieuwe woonvormen uit de projectfase te tillen en juridische en technische obstakels systematisch uit de weg te ruimen.

Het is nodig om versterkt in te zetten op een specifiek programma om de obstakels voor energetische renovatie in meergezinswoningen (appartementen ...) en (sociale) huurwoningen weg te werken. Dit gaat over financiële ondersteuning en ontzorgende begeleiding op bouwtechnisch en sociaal vlak. Dit o.a. via de energiehuisen van VME's, syndici en huurders. De middelen hiervoor moeten zowel een groeipad vertonen als structureel verankerd zijn om het renovatieritme in de steden te versnellen.

We vragen een versterkte focus en inzet voor gerichte wijkaanpak en multi-actoraanpak van overheden, (nuts)bedrijven en burgers. Niet enkel is dit nodig om renovaties te versnellen, ook is het essentieel (en een absolute kans) om in die renovatieprocessen tevens andere behoeften van buurten (sociale voorzieningen, bereikbaarheid, welzijn, ecologie, gezondheid ...) mee te nemen.

Stedelijke mobiliteit

Mobiliteit gaat over het verbinden van plekken ten behoeve van gebruikers van de stedelijke ruimte en moet in die stedelijke ruimte worden ingepast. We detecteren drie elementen die van belang zijn voor de stedelijke mobiliteit van de toekomst. Ten eerste is het noodzakelijk om bij de inrichting van de stad stil te staan bij de hiërarchische plaats van de verschillende vormen van mobiliteit en hun eventueel aanvullend karakter. Ten tweede kan deelmobiliteit in al zijn facetten een essentiële schakel zijn in het verminderen van de druk op de publieke ruimte. Ten derde dient de gebruiker steeds centraal te staan en is het noodzakelijk om een situatie te creëren waarin de alternatieven voor privaat autogebruik voldoende aantrekkelijk en competitief zijn. Denk aan gebruiksgemak, flexibiliteit en kostprij.

De regie van de binnenstedelijke mobiliteit is een opdracht die in hoofdzaak bij het lokaal bestuur zou moeten liggen. De randstedelijke mobiliteit toekomstgericht uitbouwen, is dan weer een opdracht voor Vlaanderen, de vervoersregio's en de betrokken stad en gemeenten samen. Wat de randstedelijke mobiliteit betreft, is het noodzakelijk om meer aandacht te besteden aan de koppeling tussen mobiliteit en ruimtelijke ordening, en dit vanuit een regionaal perspectief. Het ruimtebeslag buiten de kernen van steden en gemeenten blijft toenemen waardoor basisbereikbaarheid geen werkbaar principe meer is. Daarom moeten ambities geformuleerd worden op het vlak van duurzame mobiliteit voor de regio met bijsturing van het ruimtelijk beleid als belangrijkste hefboom. Dit is een essentiële succesfactor voor het realiseren van de modal shift in het stadsregionaal samenwerkingsverband.

CONCREET	Noodzakelijke en voortdurende wisselwerking van omgevings- en mobiliteitsexpertise in de opmaak, implementatie en evaluatie van (stads)regionale mobiliteitsplannen. Een daadkrachtige procesregie op dit niveau waarbij lokale besturen aan het stuur zitten.
	Een goede afstemming tussen het Vlaams en federaal beleid is noodzakelijk om de modal shift te realiseren.
	– Een beleid ontwikkelen gericht op autogebruik in plaats van autobezit met als belangrijke maatregel het afschaffen van de fiscale stimuli voor bedrijfswagens. – Kiezen voor ambitieuze langetermijninvesteringen in openbaar vervoer aangeboden door De Lijn, MIVB, NMBS en Infrabel. – Nog meer inzetten op de afstemming en exploitatie van het aanbod van de openbaar vervoersmaatschappijen waarbij de (potentiële) gebruiker centraal staat. In dit verband vermelden we expliciet het voorzien in een uitgebreider avondaanbod alsook in een nachtaanbod.
	Inzetten op meewerken aan mobiliteitshubs, met o.a. P&R-voorzieningen langs de gewestswegen.
	Nog meer investeren in fietsinfrastructuur en uniformiteit in de subsidiëring.
	Toekomstbestendig beleid voor de uitrol van laadinfrastructuur voor elektrische mobiliteit met alternatieven voor on-street laden, stimuli voor laadinfrastructuur in publieke parkings, energiedelen, multigebruik en dergelijke meer.

Verweving van functies, stedelijke logistiek en arbeidsmarkt

De stad is een economische motor. Het is belangrijk dat de stad haar rol als werklocatie volledig waar kan maken, ook voor de eigen bewoners. Het verweven van economische activiteiten in het stedelijk weefsel dient hoger op de agenda te komen. En dit met meer aandacht voor productie en voor starters. Helaas stellen we vast dat de feitelijke en huidige dynamiek eerder neigt naar scheiding en verschraving van economische functies. Zo blijft de inbedding van kleinere bedrijvigheid in het stadsweefsel problematisch. Dit mede vanuit (noodzakelijke) milieuwetgeving, de beperkte bereidheid en soms ook draagkracht van bedrijven om duurzaamheid in de hele keten van aanvoer over productie tot levering waar te maken, maar ook het beperkte draagvlak in de wijk. Het is een uitdaging

om KMO-units in de stad te houden. Een stimulerend beleid kan voorkomen dat deze uitwijken naar afgelegen bedrijfsterreinen. Tegelijk is er de forse toename van starters die vaak een beroep willen doen op goedkope en gedeelde infrastructuur. Het vinden van betaalbare en geschikte ruimtes is voor hen problematisch. In dat kader is er meer aandacht nodig voor de omvorming van grote, verlaten ruimtes.

Naast een stimulerend beleid is het absoluut belangrijk om proactief rekening te houden met de verschillende, soms zelfs tegengestelde, noden, belangen, activiteiten en gewoontes van de verschillende actoren. Enige frictie is gegarandeerd, maar dat wil niet zeggen dat er geen veilige, menselijke en

efficiënte oplossingen zijn die het combineren van functies mogelijk maken.

De problematiek van logistieke stromen, zoals het aanleveren van grondstoffen en goederen in de stad, is tot nu toe in veel visies ondermaats behandeld, dit terwijl de intensiteit van de problematiek alleen maar toeneemt en het hoog tijd is om te schakelen naar een meer duurzame logistiek. In het uitwerken van meer duurzame logistieke processen is het belangrijk om rekening te houden met de logistieke dimensie van productieprocessen (bijvoorbeeld grondstofleveringen voor een stadsbrouwerij of de wasserette die was ophaalt bij een hotel) én met het gegeven dat dit alles zich afspeelt in een context van verweving (wonen, werken, winkelen, naar

school gaan ...). De grotere inzet op een circulaire economie zal die druk nog vergroten.

De stedelijke arbeidsmarktparadox bestaat nog steeds. Hierbij voegen zich nu een grote krapte op de arbeidsmarkt voor specifieke functies, de diversiteit van en op de arbeidsmarkt, en de omschakeling van werk naar ander werk. Bereikbaarheid voor wie zich verplaatst met de fiets en het openbaar vervoer is essentieel, maar zelfs in de stad niet altijd evident. Het is dan ook belangrijk om voldoende goed bereikbare werklocaties in de steden te voorzien.

De aandacht voor de 'quadruple helix' als indirect 'stedelijk beleid' is sterk toegenomen: het Vlaamse beleid inzake innovatie en incubatie is stedelijk en wordt als positief beoordeeld.

CONCREET Een Vlaams kader ontwikkelen voor stedelijke vestigingsmilieus voor types van economische activiteiten in steden. Hierbij leren van de ervaring van steden en regelgeving uitwerken die implementatie mogelijk maakt.

Inzetten op een verwevingsbeleid zodat de economische functie in het stedelijk weefsel naast andere functies opnieuw aan belang wint. Pistes zijn:

- het ondersteunen van de capaciteitsopbouw in steden door bijvoorbeeld in stedelijke 'weefcoaches' te voorzien;
- een aanmoedigingsbeleid voor de herbestemming van grote panden en een gepast grondbeleidsinstrumentarium;
- het realiseren van plaats is cruciaal voor sociale economie, starters, circulaire economie, productie en deeleconomie. Regelgeving is nodig om meervoudig gebruik en functiewijziging van panden mogelijk te maken.

Een aanmoedigingsbeleid creëren om tot duurzame logistiek bij productieprocessen te komen alsook om de logistieke dimensie van verweving van economische activiteit in steden aan te pakken.

Een lokale, circulaire bouweconomie stimuleren door in te zetten op sensibilisering, opleiding en logistieke uitdagingen.

Een aanmoedigingsbeleid voeren dat zich richt op de bundeling van leveringen op centrale plaatsen om van daaruit verdere levering in de stad te organiseren.

Inzetten op een actief ondersteuningsbeleid voor de (thematische) vestiging van 'quadruple helix' in en rond steden met inzet van kennis, werving en financiële ondersteuning.

Armoede

De armoedecijfers zijn hoog in de steden. Ook de zwakke socio-economische positie van heel wat mensen met een migratieachtergrond baart zorgen. Steden doen op verschillende wijzen inspanningen om armoede te bestrijden en de sociale grondrechten voor zoveel mogelijk inwoners te garanderen. Dit bijvoorbeeld door het leefloon bij te passen, projecten op te zetten en verhoogde aandacht te bewerkstelligen. Verschillende steden ontwikkelden initiatieven om meer grip te krijgen op de woningmarkt (bv. huurgarantiefonds, e.d.).

Tegelijkertijd geven steden aan dat armoedebestrijding te vaak op projectmatige basis gebeurt, terwijl het een investering op lange termijn zou moeten zijn. Steden ervaren een zekere machteloosheid ten opzichte van

dit grote vraagstuk. Er is de vaststelling dat ware hefboomen om armoede te bestrijden bij andere, andere bestuursniveaus liggen. Denk bijvoorbeeld aan de organisatie van werk, wonen (o.a. sociale huisvesting) en de beperkte inkomensbescherming.

Zowel de klimaattransitie als de digitalisering houden bijkomende risico's in voor sociaaleconomisch zwakkeren. Er is dan ook een bezorgdheid over het effect van die transitie op deze nu al kwetsbare groep. Het is niet voor alle burgers evident om zich te bewegen in de complexiteit van een digitaal georiënteerde en datagedreven samenleving. Digitalisering verhoogt in de realiteit niet noodzakelijk toegankelijkheid. Doorgedreven digitalisering kan nog meer isolatie en eenzaamheid in de hand werken.

CONCREET Hoewel de Vlaamse overheid belangrijke bevoegdheden heeft om deze uitdaging aan te pakken, liggen de sleutels voor verandering vooral op het federale niveau. Het domein van armoede vraagt daarom meer dan ooit om samenwerking tussen de steden, de Vlaamse en de federale overheid.

Zo verwachten de steden van de Vlaamse en federale overheid om de cruciale hefboomen en instrumenten die mogelijk invloed hebben op het armoedevraagstuk te detecteren, en actief op zoek te gaan naar manieren om die hefboomen te doen bewegen en de instrumenten volop in te zetten. Enkele domeinen waarbinnen hefboomen en instrumenten zich situeren:

- inkomen (leefloon onder armoedegrens);
- onderwijs (organisatie van het onderwijs, koepels, vroege oriëntatie van leerlingen, lerarenopleiding, mogelijkheid aanwerving andersoortige profielen);
- welzijn (o.a. de organisatie van psychologische hulp, wachtlijsten, veel drempels, voorwaarden en regels versus een realiteit van ernstige en complexe problematieken, de organisatie van ziekenhuizen en medische zorg);
- wonen (grote samenhang tussen armoede- en huisvestingsprobleem);
- organisatie van de arbeidsmarkt en het arbeidsmarktbeleid;
- integratie en inburgering.

Steden vragen de Vlaamse en federale overheid om samen dringend werk te maken, en het voortouw te nemen in het verder uitwerken en implementeren van automatische rechtentoekenning om de onderbescherming en het niet-opnemen van rechten tegen te gaan.

Heel wat maatschappelijke problemen zijn sterk voelbaar op scholen in de stad. Dit geldt zeker voor armoede. Steden trachten scholen hierin te ondersteunen, maar stoten op limieten. Steden vragen meer hulp van de Vlaamse overheid om met impact een flankerend onderwijsbeleid te voeren dat inzet op welzijn.

Inzetten op ervaringskennis door ervaringsdeskundigen (armoede, kwetsbaren, lagere sociaaleconomische middenklasse, huurders, maar ook eigenaars) te betrekken bij het analyseren en vormgeven van regelgeving, systemen en instellingen. Maar al te vaak kijken we door brillen die allerminst representatief zijn voor de samenleving.

Opzetten van maximaal e-inclusieve dienstverlening en hierbij het principe ‘digital first’, en dus niet ‘digital only’, te hanteren. Voor meer duiding of problemen met het digitale moeten burgers steeds op een fysieke plek terecht kunnen. Andere overheden, agentschappen en nutsbedrijven moeten hiermee rekening houden, ook in hun budgettering als hun beleid een operationalisering op het terrein nodig heeft.

De steden verwachten van de Vlaamse overheid om voortdurend waakzaam te zijn voor de negatieve effecten van maatregelen op zwakkere bevolkingsgroepen. We vragen dit niet enkel voor acties en maatregelen omtrent klimaat en digitalisering, maar werkelijk voor alle domeinen. Het gaat immers om een zeer kwetsbare groep stedelingen voor wie leven vaak overleven is en die maar weinig nodig hebben om helemaal onderuit te gaan.

Leefkwaliteit van de publieke ruimte

De publieke ruimte in steden is vaak de enige beschikbare dagelijkse buitenruimte van stedelingen. Er is nood aan meer gezonde, open en groene publieke ruimte. Tegelijk dient deze publieke ruimte doordacht te worden heringericht. Dit om mogelijk te maken dat ze haar vele functies kan vervullen. Zo is de publieke ruimte tegelijkertijd straat en plein van zowel bewoners als passanten, maar ook collectieve infrastructuur voor transport, energie, waterbuffering én groene ruimte en, en ...

Bij de (her)aanleg van publieke ruimte dienen we in te zetten op water en groen om de impact van klimaatverandering te counteren, maar ook om in de toekomst elk stuk publiek domein een stuk natuur te laten worden.

We zullen de publieke ruimtesystemen moeten verbinden tot een ecosysteem dat in stedelijke omgevingen een antwoord biedt op de klimaatuitdagingen. Daarenboven moeten die (groene) publieke ruimten een uitloper worden van het woonmilieu en sociale ontmoetingsruimte bieden voor alle stadsbewoners.

Omgeving heeft een grote invloed op de gezondheid van bewoners. Het is dan ook belangrijk om de publieke ruimte op mensmaat te ontwikkelen. Een gezonde publieke ruimte zet in op kernversterking, ondersteunt actieve verplaatsing, ontmoeting en actieve vrije tijd, en geeft ruimte aan bereikbare en functionele natuur in kernen en open ruimten.

CONCREET

Steden verwachten dat de Vlaamse overheid financiële en andere ondersteuning biedt bij ontwerpend onderzoek van complexe (her)inrichtingsprojecten waarin diverse spelers zoals nutsbedrijven, vastgoedontwikkelaars, sociale huisvestingsmaatschappijen en vervoeraanbieders betrokken zijn.

Het tekort aan financiële middelen om deze omgevingen te ontwikkelen is nijpend én groeiend. Steden verwachten dat de Vlaamse overheid inzet op onderzoek en implementatie van nieuwe financieringstechnieken, en dit samen met de betrokken spelers.

Steden zijn vragende partij om in groenblauwe netwerken, en dus per definitie in regioverband, in te zetten op de verweving van natuur en water doorheen het bebouwde weefsel. Dit stelt steden en de omliggende gemeenten in staat om een klimaatbestendige omgeving voor hun burgers te realiseren.

Steden vragen kennisopbouw, middelen en medewerking van het Vlaamse niveau om de sociaal-ruimtelijke noden van een superdiverse samenleving rond het gebruik van het publiek domein om te zetten in een divers-sensitief ruimtelijk beleid.

Energieproductie en bevoorrading

Conform het Europese beleid moet Vlaanderen tegen 2050 klimaatneutraal zijn. Dit betekent dat alle gebruikers van aardgas moeten overschakelen naar fossielvrij en duurzaam verwarmen en produceren. Er zal dan ook volop ingezet worden op hernieuwbare lokale energieproductie. Om volledig hun rol te kunnen spelen en tot een eigen planning te komen, is het voor de steden belangrijk dat de verscherpte Europese regelgeving wordt omgezet naar heldere en werkbare federale en regionale doelstellingen. Een haalbare langetermijnstrategie om de klimaatdoelen te halen is eveneens essentieel, evenals een goede mix van ondersteuningsvormen, maatregelen en regelgeving.

Naast (lokale) productie van zon- en windenergie, zou ook het aanboren en recupereren van warmte in steden energie kunnen opleveren. Om die reden stelden netbeheerders Elia en Fluviu ambitieuze

investeringsplannen in elektriciteits- en warmtenetten op.

Ook aan de gebruikerszijde zijn heel wat aanpassings- of renovatiewerken – en dus ook tijd en geld – nodig om de switch van gas naar elektriciteit te realiseren. De renovatiegraad van woningen moet sterk omhoog om aardgas te kunnen uitdoven. Maatregelen die een directe impact hebben op het renovatietempo van woningen, de snelheid van de elektrificatie van het vervoer, de doelstellingen op het vlak van hernieuwbare energie ... resulteren in extra bevraging en inspanningen van steden. Zo zal bijvoorbeeld de publieke ruimte doordacht moeten worden aangepakt en uitgerust.

Een stabiel beleidskader met een langetermijnperspectief en een stevige ondersteuning zijn absoluut onontbeerlijk.

CONCREET Steden wensen hun ruimtelijk beleid te koppelen aan noodzakelijke investeringen en acties voor energietransitie. Dit onder meer door investeringen en activiteiten van nutsmaatschappijen in distributienetwerken af te stemmen op het lokaal beleid, lokale situaties, plannen en acties. Het project ‘Netwerken van morgen’ van Fluvius zet volop in op het koppelen van het lokaal beleid aan de eigen langetermijnplannen.

Steden sturen aan op een integraal beleid, waarbij thema’s vanuit verschillende bevoegdheden samen worden behandeld. Vandaag zijn er heel wat vragen en onduidelijkheden, onder andere over het installeren van laadpunten in ondergrondse parkings, de regels voor brandveiligheid in collectieve parkings, etc.

Steden wensen de aanmoediging van stadsregionale samenwerking bij de lokale opwekking en distributie van energie.

Sterker inzetten op de mogelijkheden en uitrol van energiedelen. Aan de slag gaan met mogelijke oplossingssporen voor beleid en regulering. Deze werden in 2022 in kaart gebracht door het Kenniscentrum Vlaamse Steden.

Transitie realiseert zich op het terrein

Transitie vraagt om interbestuurlijke en sectorale samenwerking

Voor elk item hierboven is Vlaams beleid ontwikkeld en een administratie verantwoordelijk gesteld. Dit steeds met eigen regelgeving en procedures. Interne fragmentatie van de Vlaamse overheid (sectorale specialisatie, verzelfstandiging ...) leidde tot verkokering met afstemmings-, integratie-, overlappings- en concurrentieproblemen. Stedelijke opgaven laten zich niet silogewijs oplossen. Het belemmert de oplossing van complexe maatschappelijke vraagstukken die een geïntegreerde, sectoroverschrijdende regie vragen op het lokale niveau. De aanpak die we nodig hebben, staat haaks op de huidige versnippering van de andere overheid.

Om de slagkracht van de bestuurlijke organisatie te vergroten, is het nodig om meer te denken in processen die lopen over de grenzen van bestuursniveaus heen. Een ketenbenadering van interbestuurlijke

processen is nu zo goed als onbestaande; elk bestuursniveau kijkt vooral naar de eigen activiteiten. Hierdoor hebben weinigen zicht op de volledige beleidsketens in een bepaald beleidsdomein of -veld. Er is nood aan rationalisering en meer coherentie in de veelheid aan Vlaamse strategische plannen, om dubbel werk, inhoudelijke overlap en divergerende prioriteiten met een uiteenlopende planhorizon te vermijden.

In regeerakkoorden en beleidsbrieven schuift de Vlaamse overheid het subsidiariteitsbeginsel naar voor als basis voor het binnenvlaamse bestuur. Bij de effectieve uitwerking van het beleid kan echter worden vastgesteld dat de Vlaamse overheid het moeilijk heeft om deze theorie om te zetten in de praktijk. De bekomen beleidsruimte ten gevolge van de opeenvolgende staatshervormingen staat Vlaanderen niet gemakkelijk terug af aan een onderliggend bestuursniveau.

Ook het federale overheidsniveau wordt door de Vlaamse overheid te vaak genegeerd als belangrijke actor op het lokale en intermediaire veld. De federale overheid is nochtans veelvuldig aanwezig op het vlak van sociaal beleid (OCMW met een federale

taakinvulling), klimaat- en energiebeleid, en fiscaliteit. De Vlaamse overheid houdt hier te weinig rekening mee. Dit tekort aan afstemming zorgt voor behoorlijke hinder in de steden.

CONCREET

Met betrekking tot interbestuurlijke en sectorale samenwerking in een transitiecontext wordt van de Vlaamse overheid verwacht:

- dat er afwegingskaders worden ontwikkeld die men kan hanteren wanneer ambities van sectoren en bestuursniveaus samenkomen in opgaven en projecten;
- dat er kaders worden ontwikkeld op de lange termijn, legislatuuroverschrijdend en met sturing op hoofdlijnen, zodat de noodzakelijke beleids- en uitvoeringsruimte ontstaat voor medeoverheden;
- dat ze inzet op verdere deregulering door relevante wet- en regelgeving af te schaffen, stroomlijnen of vereenvoudigen;
- dat ze een standvastige aanpak aanhoudt op langere termijn, voldoende soepelheid toont op korte termijn en een mentaliteit van oplossingsgerichtheid heeft in haar optreden.

Steden vragen om een effectieve toepassing van het subsidiariteitsbeginsel gebaseerd op realisme en vertrouwen in het lokale niveau. Wanneer taken worden doorgeschoven naar lokale besturen, dienen daar de bijhorende middelen en (man) krachten bij te komen. Dit onder het motto ‘als je het huis geeft, geef dan ook de sleutels’. Steden vragen om zorgvuldige en volledige inschattingen van taken.

Het is noodzakelijk dat de Vlaamse overheid als intermediair bestuursniveau ook het federale en Europese overheidsniveau erkent als belangrijke actoren op het lokale en intermediaire veld. Dit zodat de steden minder hinder ondervinden door een tekort aan afstemming en ze een optimaal beroep kunnen doen op beide niveaus.

Om de klimaatdreiging af te wenden en de klimaattransitie te realiseren vragen steden met aandrang dat de beleidsverantwoordelijken en administraties voor omgeving, energie en mobiliteit met spoed, in een stevige coalitie afgestemd beleid voeren en dit in volledige samenwerking met het lokale niveau. Zo is het absoluut nodig om op het Vlaamse niveau een specifieke organisatie te voorzien naar voorbeeld van Smart City Office en Smart City Board, twee organen die de digitale transitie strategisch en tactisch regisseren. De urgentie is groot om de investeringen in deze domeinen te bundelen en om in samenspel gepaste kaders voor het lokaal niveau aan te reiken.

Goed afgestemd beleid is ook noodzakelijk voor het inzetten op ruimtelijke samenhang tussen distributienetten voor algemene voorzieningen zoals elektriciteit, telecomunicatie, water, gas, riolering ... kortweg stromen genoemd. Vandaag gebruikt elke stroom zijn eigen infrastructuur. Het zou zowel in het kader van ruimtelijke als van technologische efficiëntie een sprong vooruit kunnen betekenen wanneer de stromen sterker met elkaar in verband worden gebracht. Een intelligente

infrastructurele planning dient dus zowel bij te dragen aan een betere ruimtelijke ordening als aan een beter functionerend en ecologisch efficiënter stadslandschap.

In het zoeken naar *nature based solutions* en vooral dan de financiering ervan is het noodzakelijk om de financieringslogica van agentschappen als Aquafin en Vlaamse Milieumaatschappij te evalueren. Hetzelfde geldt voor de daaraan gekoppelde opdrachten. Het toewijzen van de opdracht op het Vlaamse niveau voor de realisatie en medefinanciering van de op natuur gebaseerde oplossingen is urgent.

Transitie realiseert zich in steden buurt per buurt

Transitie realiseert zich en krijgt vorm buurt per buurt, straat per straat, huis per huis. Met andere woorden, op plekken, en niet sectoraal. Bij het omzetten van ambities naar concrete acties dient de schaal van de buurt of de wijk een belangrijke rol te spelen. Dichtbij de mensen en aanleunend bij hun dagelijkse leven en noden, worden impactketens geactiveerd. Zo kan de reconversie van wijken aangegrepen worden als hefboom voor een collectieve en geïntegreerde aanpak van de transitieopgaven, bijvoorbeeld het loslaten van fossiele brandstoffen en het overschakelen naar meer klimaatvriendelijke oplossingen.

Steden zijn goed geplaatst om vanuit de lokale context te investeren in 'de sociale

sokkel' van waaruit transities, waaronder de klimaattransitie, zich kunnen voltrekken. Steden kunnen voor buurten veel betekenen als verbinder, procesbegeleider en facilitator. Steden kunnen rekening houden met het verleden van de buurt, eerdere ervaringen, gebruikmaken van het sociale netwerk ('zien bij anderen', 'meedoen met anderen') en aansluiting zoeken bij de specifieke wijkidentiteit en aanwezige verenigingen, sleutelfiguren en organisaties. Steden zijn in staat om een transitieopgave te verbinden aan sociale en fysieke wijkverbetering. Onderzoek toont immers aan dat bewoners van een wijk de voordelen van energietransitie koppelen aan leefbaarheid (luchtkwaliteit, waterkwaliteit, hygiëne, vergroening, bereikbaarheid ...).

CONCREET Het is belangrijk dat de Vlaamse overheid inzet op wijkgerichte transitieprocessen die dicht bij de burgers staan én ook actief inzet op het ondersteunen van die processen.

Dit kan onder meer door:

- aan te sturen op interactie tussen bovenlokale programma's en projectteams met lokale coalities. De energiewijken zijn hier een voorbeeld van;
- in te zetten op wijkgerichte instrumenten zoals het 100 wijkenplatform;
- werk te maken van de 15-minuten stad, dit om het nabijheidsprincipe veel meer uit te werken;
- voluit te kiezen voor burgerparticipatie als een volwaardig spoor in stadsvernieuwings- en reconversieprojecten. Hiervoor kiezen, betekent ook het ter beschikking stellen van gepaste middelen. Op die manier is het mogelijk om én de ambities van het project te realiseren én de win-wins voor de buurt en de bewoners waar te maken.

Transities hebben nieuwe en andersoortige coalities nodig

Steden vormen de voedingsbodem voor allerlei inspirerende, lokale initiatieven om met stedelijke opgaven aan de slag te gaan (initiatieven rond betaalbaar wonen, experimenten op het vlak van circulair materiaalgebruik, de oprichting van lokale energiecoöperaties, het automatisch toekennen van rechten om armoede en sociale uitsluiting tegen te gaan, de realisatie van lokale onthardingsprojecten en groenblauwe herinrichting van de publieke ruimte ...). Interessant aan deze initiatieven is dat ze werken vanuit een verbond tussen lokale overheden, organisaties uit het middenveld, ondernemers en geëngageerde burgers, en dit vaak in alliantie met onderzoeks- en kennisinstellingen. Steeds vaker nemen lokale overheden het voortouw, maar evengoed verloopt het in de andere richting en zijn het organisaties die partneren met lokale besturen om interessante experimenten en projecten uit te diepen en te bestendigen. Deze samenwerkingen leiden tot nieuwe coalities.

City Deals zijn voorbeelden van dergelijke nieuwe coalities waarmee steden de afgelopen jaren experimenteerden. Een City Deal is een samenwerkingsverband tussen steden, maatschappelijke partners, kennisinstellingen en andere overheden waarin gewerkt wordt aan nieuwe oplossingen en waarbij bestaande praktijken en financieringsmodellen ter discussie staan. Het is belangrijk om de experimenten met City Deals op te schalen en nieuwe coalities te sluiten rond concrete, stedelijke transitie-opgaven.

Voor bepaalde uitdagingen is de schaal van een regio noodzakelijk en is de introductie van Regio Deals nodig. Een interessant type van Regio Deal is de samenwerking in groenblauwe netwerken, waarbij gemeenten in stadsregio's én gemeenten in buitengebiedregio's samenwerken. Een dergelijke Regio Deal heeft als doel om de wisselwerking tussen de verstedelijkte gebieden en de open ruimte te bekomen. Dit om klimaatbestendige maatregelen door te voeren en zo voordelen voor beide hoofdsystemen op het terrein te realiseren.

Naast de introductie en ondersteuning van deze samenwerkingsvormen is het noodzakelijk om denk-, leer- en werkprocessen aan te moedigen waarbinnen gemixte groepen van medewerkers van de stedelijke en Vlaamse administratie actief zijn. Ook overheden, inclusief de steden zelf, hebben heel wat te leren. Van elkaar en van de nieuwe bondgenoten. Uitwisseling kan op velerlei manieren. Bijvoorbeeld aan de hand van ontwerp oefeningen op concrete buurten, maar ook via workshops en gesprekken met diverse publieke en private actoren. Dit steeds met een grote gevoeligheid voor de omgeving, en voor de dagelijkse behoeften en mogelijkheden van bewoners en gebruikers. Dit soort uitwisseling organiseert zich niet vanzelf. Het opstarten en continueren van dergelijke processen vraagt een stevig engagement.

CONCREET Participatie aan Regio Deals en City Deals die vanuit steden met tal van stakeholders geïnitieerd worden als nieuwe samenwerkingsvormen.

Engagement om denk-, leer- en werkprocessen tot stand te laten komen binnen samengestelde groepen van medewerkers van de stedelijke en Vlaamse administratie.

Over beweeglijke stabiliteit en dynamische evenwichten: nood aan diverse beweeglijke ondersteuningsvormen

Transitie vraagt visie, én de wil en daadkracht om die visie te vertalen en te implementeren. Dit implementeren betekent o.a. het ter beschikking stellen van de gepaste middelen en ondersteuningsvormen. De aard en de vorm van die ondersteuning is afhankelijk van heel wat factoren (bv. het specifieke vraagstuk, de lokale noden en situatie, de projectfase, de complexiteit, de bestaande kennis en de toepasbaarheid daarvan op de lokale situatie ...) en laat zich niet zomaar in klassieke en gekende ondersteuningsformaten vangen. Transitie vraagt enerzijds trouwe ondersteuning binnen een gedegen, maar plooibaar kader dat mede door een sterke visie kan worden gerealiseerd, en anderzijds zeer wendbare ondersteuning, onder verschillende vormen en aan diverse intensiteiten. Om de juiste ondersteuning te kunnen bieden, is een goede, snelle en inhoudelijk

sterke wisselwerking en uitwisseling noodzakelijk. Ter illustratie geven we het voorbeeld van warmtenetten.

- Er is nood aan onderzoek en de ontwikkeling van een visie op warmtenetten op een regionale schaal.
- Er is nood aan onderzoek naar de implementatie van warmtenetten op het lokale niveau.
- Er is nood aan mechanismen om bewustwording te creëren en collectieve actie te ondersteunen op wijkniveau en in meergezinscomplexen.
- Er is nood aan gerichte begeleiding op gebouwniveau, zoals dit het geval is in de energiehuizen, en er is nood aan ontzorging via tweedelijnsdienstverlening door experts.

CONCREET

Werk maken van de ontwikkeling van een onderbouwde langetermijnvisie omtrent transitieopgaven.

Inzetten op onderzoek gericht op het wegwerken van drempels en tegenstrijdige doelen van regelgeving die elkaar tegenwerken binnen de context van transitieopgaven.

Zorgen voor financiële tegemoetkomingen voor een breed palet aan ondersteunende acties.

Een open, oplossingsgericht ondersteuningskader creëren dat snel kan inspelen op noden, veranderingen en resultaten van experimenten en projecten.

Binnen de regelgeving expliciet voorzien in mogelijkheden om testgebieden en testen experimenteerruimten op te zetten.

Blijvend en versterkt inzetten op begeleiding en ondersteuning door de energiehuizen.

Ondersteunen en ook initiëren van initiatieven die inzetten op het creëren van collectieve leeromgevingen, het delen van capaciteit en het ter beschikking stellen van experts.

Stevige visie en wervende verhalen!

Transitie gaat over zoveel meer dan een reeks beleidsmaatregelen, folders, slogans, voorwaarden, instrumenten en regels. Om mensen, zowel burgers, maar evenzeer overheidspersoneel als bedrijfsleiders, te enthousiasmeren voor een ambitieuze transitie, zoals de klimaattransitie, is een sterke visie en een wervend verhaal nodig.

Een verhaal dat weergeeft hoe we in 2050 willen wonen en leven. Een verhaal dat herkenbaar is en verbindingen legt met leefwerelden van vele soorten mensen. Een verhaal dat niet alleen focust op voordelen voor burgers en ondernemingen, maar ook de link legt met onderliggende behoeftes, waarden, bezorgdheden en noden. Uiteraard vraagt dit enige vertelkunde, een resem subplots, verschillende vertelstijlen en de wil, energie, middelen en niet-aflatende goesting om het verhaal te blijven vertellen. Maar vooral: eensgezindheid over waar we naar toe moeten, een stevige achterliggende visie. Steden en lokale actoren geven aan richting te missen.

Overheidscommunicatie beperkt zich al te vaak tot concrete, logistieke en operationele kwesties en boodschappen. Dit verhaal dient werkelijk de vertaling van de strategische visie te zijn. Ook is het belangrijk om niet enkel het doel te communiceren, maar ook de grote, strategische krijtlijnen van het af te leggen pad, en om de koppeling te maken met lokale realiteiten. Net daar kunnen de steden een belangrijke rol spelen. Steden kunnen het verhaal koppelen aan identiteiten en noden van wijken, en van de verschillende bewoners en gebruikers. Vanuit een veelheid aan aantrekkelijke en op maat uitgewerkte wensbeelden, want ook in een duurzaam georganiseerde maatschappij zijn verschillende invullingen mogelijk, kunnen linken gelegd worden naar noodzakelijke maatregelen, wenselijk gedrag of relatief onbekende duurzame praktijken. Een goed verhaal is de ideale manier om ook koppelkansen in beeld te brengen. Bijvoorbeeld tussen renovatie en gezondheid, tussen klimaatbeleid en meer publiek groen en wateropslag in de woonbuurt.

CONCREET Een sectoroverschrijdend, wervend, richtinggevend, maar tegelijkertijd ook open verhaal ontwikkelen en volhoudend brengen (herhaling!).

Voortdurend strategisch enten op dit verhaal. Dit samen met steden en andere partners, zoals ondernemingen en burgerorganisaties.

Lokale besturen kunnen dit verhaal vertalen, vormgeven en aanvullen op het terrein. Het verhaal kan tevens aanzetten tot nieuwe innovatieve praktijken en experimenten.

Instrumenten en fundamente

Breed stedenbeleid en het Stadsvernieuwingsfonds

Het is belangrijk om een onderscheid te maken tussen wat er vanuit het Vlaamse Stedenbeleid gedaan kan worden met de bestaande instrumenten en welke ambities en taken zich situeren op een andere en grotere schaal, en die andere departementen en agentschappen dus dienen aan te pakken.

De balans van twintig jaar Vlaams Stadsvernieuwingsfonds is uitermate positief. Tal van projecten resulteerden in een ingrijpende

en duurzame vernieuwing van de stedelijke ruimte en kunnen beschouwd worden als hefboomen ter verhoging van de leefkwaliteit in een bepaald stadsdeel. Steden zijn vragende partij om de investering in stadsvernieuwing vol te houden met de gekende instrumenten, zoals de oproep stadsvernieuwingsprojecten, en met behoud van de gebiedsgerichte aanpak, waarin verschillende opgaven worden geïntegreerd. Dit weliswaar mits enige bijsturing.

CONCREET Operationalisering van een breed stedenbeleid met een specifieke agenda voor de stad.

Inhoudelijke bijsturingen van de stadsvernieuwingsinstrumenten:

- Evolutie naar een bredere programmawerking waarbij binnen een hele wijk, eerder dan louter binnen een concreet bouwproject, op verschillende uitdagingen tegelijk wordt ingezet. Dit steeds vanuit de visie op en rekening houdend met de eigenheid van die wijk.
- Inzetten op groenblauwe en klimaatbewuste stadsvernieuwing met oog voor ontwerpend onderzoek, klimaatherstel en sociale herverdeling.
- Inzetten op nieuw soort territoria, bv. de 20ste-eeuwse gordel, de specifieke context van bebouwing in de stadsrand waarvoor er minder recepten of strategieën voor stadsvernieuwing zijn, de versleten en toch gegentrificeerde 19e-eeuwse gordel, de postindustriële wijken ...
- Inzetten op nieuwe soorten opgaven en het verder verkennen van nieuwe soorten stedenbouwkundige typologieën of concepten, zoals het ontwerp van de straat en de publieke ruimte van de 21ste eeuw.
- Inzetten op technologie bij de herinrichting van de publieke ruimte. Deze invalshoek ontbreekt vaak. Nochtans hebben ‘slimme’ stadsprojecten vaak de ambitie om tot een transformatie van steden te komen, zoals verduurzamen, vergroenen, autoluw maken, etc.
- Meer ruimte voor tactical urbanism, namelijk tijdelijke experimenten.
- Meer aandacht voor doorstroming en integratie van inzichten uit praktijken in het algemeen beleid. Het projectmatige overstijgen.

Naast de noodzakelijke bijsturing vragen steden om het Team Stedenbeleid te versterken. Een toename van het aantal geselecteerde projecten betekent immers ook een toename van de opvolging van de projecten en van het organiseren van leermomenten. Eveneens is het belangrijk om blijvend aandacht te hebben voor de presentatie en doorstroming van de resultaten en conceptstudies. We vragen ook een versterking van de financiering van projecten tot een redelijke enveloppe.

Met impact handelen en datageïnspireerd beleid

In een context van beperkte en zelfs ontoereikende middelen om de noodzakelijke transitie te realiseren dient het beleid absoluut impact te hebben. Meten om te weten is niet langer voldoende. Om die reden dient impactmanagement ingang te vinden op de onderscheiden bestuurlijke niveaus. Alsook backcasting- en forecastingmethodieken, om lock-ins te vermijden en de juiste schaal te hanteren. Omdat impactvol handelen niet enkel gaat over het resultaat zal analyse naar het waarom van non take-up, naar waarom er geen implementatie plaatsvindt, aan de orde zijn. Omdat dit niet altijd eenduidig vast te stellen is, is er nood aan zogenaamde 'cross-domain decision support applications'.

Hiervoor zijn data nodig die reeds op veel verschillende platformen aanwezig zijn en gecombineerd worden in data spaces. Vlaanderen heeft hierin lovenswaardige sprongen gemaakt.

In functie van een datageïnspireerd beleid en het meten van impact bestaat meer dan ooit de behoefte om als lokaal bestuur over transparante en gestructureerde overheidsdata te beschikken. De Vlaamse overheid zette inzake de publicatie van deze data de voorbije jaren stappen in de goede richting. Toch blijven steden waakzaam en is er nog werk aan de winkel.

CONCREET Steden vragen aan de Vlaamse overheid om samen de weg in te slaan van impactmanagement.

Een impactvolle Vlaamse overheid is niet een overheid van steeds weer 'nieuw beleid, nieuwe tools en nieuwe maatregelen'. Maatregelen en tools die bovendien in concurrentie treden met elkaar. Om impact te hebben, is het belangrijk om tijd te geven, experimenteerruimte te voorzien, herhaling mogelijk te maken, implementatie gefaseerd aan te pakken, in te zetten op begeleiding, en te investeren in (repetitieve) communicatie noodzakelijk om een boodschap te doen landen bij zowel burgers, bedrijven als lokale overheid, en in te zetten op het delen van goede praktijken.

Wat betreft databeleid vragen steden om een beleid dat rekening houdt met volgende principes:

- Steden zijn als overheid mede-eigenaar van overheidsdata. De toegang tot data uit en over de stad wordt daardoor eenvoudig en transparant.
- De stad heeft, naast de Vlaamse agentschappen, een belangrijke rol als dataleverancier en wordt als dusdanig actief in de dialoog betrokken en gehoord.

- Data zijn beschikbaar op een relevant detailniveau. Hiermee bedoelen we dat de gegevens zoveel mogelijk beschikbaar zijn op atomair niveau en minimaal op niveau van de statistische sector. Op die manier wordt datapublicatie ook relevant voor stedelijk beleid.
- Data zijn beschikbaar voor een relevant gebied; stedelijk beleid stopt niet aan de grens van de centrumstad, daarom is toegang tot gegevens op stadsregionaal niveau essentieel. Hier is voor Vlaanderen een ontzorgende en faciliterende rol weggelegd.
- Vlaanderen investeert zelf in Vlaamse standaarden voor decentraal beheerde, centraal gepubliceerde authentieke bronnen. Daarbij wordt evenveel aandacht besteed aan het ontwerp en de opbouw van datasystemen als aan de praktische implementatie van het decentraal beheer.
- Vlaanderen voorziet in duidelijke, eenvormige regels voor het gebruik en de toegang tot data. Het MAGDA-platform speelt daarin een cruciale rol.
- Vlaanderen neemt een actief ondersteunende rol op bij het publiceren van statistische data. Statistische analyses zijn daarbij niet enkel nuttig en relevant voor het regionaal beleid, maar zijn door een hoger detailniveau ook te koppelen aan het stedelijk beleid. De driejaarlijkse stadsmonitor is daar een voorbeeld van.
- Om middelen te besparen, moet er dringend een informatiestroom en dialoog opgezet worden tussen de aanbieders van data op het regionale, federale en Europese niveau. De initiatieven die men op elk niveau neemt om data te ontsluiten, moeten interbestuurlijk en in een vroeg stadium worden besproken.

Een datagedreven beleid zal alsmaar belangrijker worden voor de centrumsteden en het uitwerken van een Vlaamse Datapedia is een cruciale stap hierin. Uit de haalbaarheidsstudie Datapedia, gerealiseerd in opdracht van het Agentschap Binnenlands Bestuur in september 2023, blijkt dat bij het opzetten van Datapedia ingezet kan worden op het hergebruik van de reeds bestaande bouwsteen ‘Datavindplaats’. De integratie van Datapedia in de Datavindplaats is dan ook vanzelfsprekend. We vragen aan de Vlaamse overheid om Datapedia te beschouwen als een generieke bouwsteen van het aanbod van Digitaal Vlaanderen en dringen erop aan om het beheer en het onderhoud te voorzien voor deze bouwstenen én om het te koppelen aan dat van de Datavindplaats.

Het voorzien van centrale financiering voor de ontwikkeling, het beheer en het periodiek onderhoud of de ontwikkeling van een volgende versie van centrale tools, zoals het digitaal hoogtemodel, Datavindplaats, ... is essentieel.

Steden vragen specifieke aandacht voor een kwalitatieve en permanente monitoring voor de onderbouw van klimaatbeleid. Een dringende versnelling is nodig om onnodige uitgaven te vermijden en roadmaps realistisch te maken.

Er is nood aan strategie en visie voor de digitale transitie. Op die manier kan een kader en samenhang geboden worden voor de digitale projecten van zowel lokale als bovenlokale overheden, het bedrijfsleven ... De opzet van het Smart Region Office en haar werking met aansturing vanuit ABB, VLAIO en Digitaal Vlaanderen zien de centrumsteden als een interessant instrument om aan die strategie en de implementatie ervan te werken. Verdere uitbouw in dialoog met het lokale niveau wordt aangemoedigd. Het initiatief Lokaal Digitaal is de verkenning waard en vraagt om concretisering.

Transities vragen een aanpak op de juiste schaal en met de juiste spelers

Een groot aantal van de noodzakelijke transities speelt zich af op regionale schaal en dit vergt een aanpak die rekening houdt met de toegenomen verwevenheid tussen de stad en omliggende gemeenten. Toch blijkt in de praktijk de samenwerking en de gedeelde beleidsaanpak tussen steden en de nabijge-

legen gemeenten geen evidentie. Samenwerkingen komen moeizaam of niet tot stand. Of de recente regiovorming of vrijwillige fusies die in de praktijk veeleer fusies van kleine gemeenten zijn (en dus niet van steden met omliggende gemeenten) soelaas brengen, is een vraag.

CONCREET

De steden wensen een open debat over regionale samenwerking of fusies tussen steden en de omliggende gemeenten. Vanuit ruimtelijk oogpunt zijn steden en de nabijgelegen gemeenten sowieso met elkaar verbonden. Het is dan ook logisch, en het meest impactvol, dat bepaalde uitdagingen samen aangepakt worden. Steden onderstrepen dat deze ruimtelijke visie centraal zou moeten staan in het fusiegebeuren. Uitdagingen om in stadsregionale context op te nemen zijn er meer dan genoeg: een regionale mobiliteitsaanpak om de noodzakelijke modal shift te realiseren, samenwerking in groenblauwe netwerken om klimaatbestendig te worden, energieproductie en -bevoorrading, versterken van bestuurskracht op het lokale niveau, garanderen van dienstverlening, aantrekken van personeel en expertise ...

De steden verwachten een Vlaams beleid dat potentieel sterke fusies tussen een centrumstad en (een) kleine gemeente(n) faciliteert en mogelijk maakt.

Er is nood aan formules, kaders en een inspirerend beleid dat steden en randgemeenten motiveert om samen te werken. Dit samenwerken kan in een fusie gebeuren, maar ook onder andere samenwerkingsvormen, zoals regiowerkingen. Bonussen vanuit Vlaanderen zouden een stimulans kunnen zijn om dit soort samenwerkingen aan te gaan.

Financieringskader

De centrumsteden dringen erop aan om de activiteiten in het kader van de vernieuwing van de financiering van de lokale besturen verder te zetten. Eveneens wordt erop aangedrongen om financieringsscenario's te ontwikkelen op basis van objectieve- en haalbaarheid, en om het debat te voeren vanuit een langetermijnperspectief, waarbij het Gemeentefonds stabiliteit geeft aan de inspanningen die lokaal worden opgezet in uitvoering van de krachtlijnen van het Vlaams beleid. Dit ervan uitgaande dat een tegenwerkend beleid op het Vlaamse niveau wordt

vermeden en het lokaal beleid het Vlaamse beleid ondersteunt en vice versa.

Steden vragen bijzondere aandacht en ondersteuning voor de opdracht om het eigen, publieke patrimonium, dat een cruciale rol speelt in het vervullen van centrumfuncties, te renoveren en emissievrij te maken. Dit is een grote, technisch complexe en financieel zwaarwegende opdracht. Het is pijnlijk duidelijk dat het niet mogelijk is om dit te realiseren binnen de huidige beschikbare investeringsbudgetten en kaders.

CONCREET De centrumsteden zijn voorstander van:

- voorafnames gebaseerd op een segmentering die wetenschappelijk objectiveerbaar is en periodiek wordt geëvalueerd;
- de indexering van de voorafnames, de basisfinanciering, de financiering van thematisch beleid en van vrij te besteden middelen;
- de kerndoelstellingen van het Gemeentefonds (basisfinanciering, herverdeling op basis van thematische criteria en vrij te besteden middelen) elk met een effectieve financieringstechniek die stabiliteit geeft voor een volledige legislatuur, afgestemd op de lokale meerjarenplanning.

De vraag naar een ondernemende overheid, die in oplossingen denkt in plaats van in regels, duikt meer en meer op. Zo is er bijvoorbeeld de actuele vraag om financiële ruimte voor lokale besturen te creëren om met andere (financierende) partners projecten te realiseren. In het kader van de transitieopgaven zouden lokale overheden rollen als financier, borgverlener en ondernemer moeten kunnen opnemen. Omdat het geen evidentie is om dit ingang te laten vinden, is er meer inzicht en onderzoek nodig naar de mogelijkheden van lokale besturen om dit te doen. Dit alles weliswaar met het algemeen belang voor ogen en rekening houdend met regelgevende kaders.

Centrumsteden vragen om samen met de Vlaamse overheid een actieplan op te zetten voor de realisatie van een duurzaam publiek patrimonium, dat steden in staat stelt om een realistisch en tegelijk ambitieus uitvoeringsplan overeenkomstig de EU-richtlijnen uit te werken. Binnen dit actieplan moeten steden (alternatieve) financieringsmogelijkheden aangereikt krijgen, alsook technische expertise en beslissingskaders om verantwoorde keuzes te maken in het te volgen traject.

Sterke, lenige steden én administraties

Om aan de slag te gaan binnen een transitiecontext hebben steden nood aan diverse personeelsprofielen. In steden spreekt men vaak over de nood aan generalisten én specialisten. Voor deze vraagstukken is het noodzakelijk om ook voldoende systeemdenken in de organisatie te integreren en om te investeren in medewerkers die, vanuit deze specifieke vraagstukken en transities, de brug kunnen slaan naar de realiteit van burgers en bedrijven, kortom naar alle gebruikers van

de stad. Dit is geen gemakkelijke opdracht voor steden. Zo stellen we momenteel vast dat er een kloof is tussen verwachtingen en kwaliteitseisen van gebruikers enerzijds en de capaciteit en competenties bij de steden anderzijds. In veel lokale besturen is het beperkte aantal mensen dat goed gedijt in een transitiecontext overvraagd. De druk op deze mensen en specifieke profielen zal enkel verhogen.

CONCREET Steden verwachten dat de overheid erkent, en inspeelt op het gegeven, dat het werven van specifieke personeelsprofielen heel wat voeten in de aarde heeft. Gerichte en bijkomende ondersteuning is gewenst.

Steden verwachten dat de Vlaamse overheid sterke pools van specialisten organiseert die door steden op het terrein ingezet kunnen worden om het lokale beleid te versterken.

Ondersteuning voor het trainen van specifieke vaardigheden zoals bijscholing omtrent systeemdenken, transitiedenken én werken, de vertaling naar en de samenwerking met burgers, ondernemingen ...

Kenniscentrum Vlaamse Steden

Het Kenniscentrum Vlaamse Steden wil de stedelijkheid in Vlaanderen in al haar facetten versterken, de leerprocessen in de steden stimuleren en zorgen voor een versterking van het netwerk van steden. Het Kenniscentrum zet dan ook in op het verbeteren van het beleid in de centrumsteden, de stadsorganisatie en haar dienstverlening, en weegt mee op het stedelijk beleid in Vlaanderen.

De behoefte aan een ruimte waar steden onderling, maar ook met de Vlaamse overheid en andere cruciale partners, in gesprek kunnen gaan, is meer dan ooit aanwezig. Het Kenniscentrum Vlaamse Steden (KCVS) biedt een veilige, maar ook stimulerende en inspirerende haven om deze gesprekken op een gedegen manier te voeren. Dit over velerlei zaken, maar vooral over welbepaalde en door de steden gekozen thema's, die door het KCVS vormgegeven worden in meerjarige programma's. Elke vijf jaar engageren steden zich om financieel én inhoudelijk samen te

werken.

Naast een plaats voor uitwisseling en gesprek is het Kenniscentrum ook een plaats van leren en niet te vergeten, oplossingen. Om tot die oplossingen te komen zet het Kenniscentrum diepgaande, praktijkgerichte trajecten en onderzoeken op. Binnen deze kaders wordt complexe materie, samen met de steden, stap voor stap, ontrafeld. Ook creëert, ondersteunt en voedt het Kenniscentrum ruimte voor gericht experiment. Leren staat steeds centraal en het doel is tot oplossingen komen die steden ondersteunen en bijdragen aan een beter beleid en verbetering van de stedelijke organisatie. Bevindingen, aanbevelingen, instrumenten en oplossingen onder allerlei vormen worden op maat van de steden gedeeld. Het Kenniscentrum werkt bottom-up vanuit de steden. Daar waar er raakpunten zijn met de beleidsnota stedenbeleid van de Vlaamse Regering wordt er maximaal samengewerkt.

CONCREET De centrumsteden vragen om de verankering in een meerjarenovereenkomst van de samenwerking tussen de Vlaamse overheid en het KCVS, en om de continuering van de jaarlijkse financiering van het KCVS.

De centrumsteden en het Kenniscentrum wensen een verderzetting van de samenwerkingen en inhoudelijke uitwisselingen.

Een uitgave van Kenniscentrum Vlaamse Steden
Tekst en redactie Kenniscentrum Vlaamse Steden
& Lotte De Bruyne
Vormgeving Zeppo
Verantwoordelijke uitgever Annik Bogaert
Kenniscentrum Vlaamse Steden
www.kenniscentrumvlaamsesteden.be
Bischoffsheimlaan 1-8
1000 Brussel
December 2023

